

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра історії філософії

**КОНЦЕПЦІЯ «УЯВНИХ СУЩИХ»
THE CONCEPTION OF FICTIONAL ENTITIES**

Кваліфікаційна робота за освітньо-професійною програмою «Філософія»
за спеціальністю 033 Філософія
на здобуття освітнього ступеню бакалавра філософії

Студент-виконавець:
Мирошник Ксенія Дмитріївна

IV курс, 1 група, ОС - Бакалавр

Науковий керівник:
Хома Олег Ігорович
доктор філософських наук,
професор кафедри історії
філософії

(підпис)

Допущено до захисту:
на засіданні кафедри історії філософії
протокол № ____ від _____ 2022 р.

Зав. кафедри історії філософії,
доктор філософських наук, доцент
Кононенко Тарас Петрович _____

Київ – 2022

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. УЯВНЕ СУЩЕ	4
1.1 Визначення поняття «уявне суще».....	4
1.2 ФАКТ НЕІСНУВАННЯ УЯВНИХ СУЩИХ І ВАРІАНТИ ЙОГО ПРОЧИТАННЯ.....	5
РОЗДІЛ II. ТЕОРІЇ МЕТАФІЗИЧНОГО («РЕАЛІСТИЧНОГО»)	
ПОГЛЯДУ НА ПРОБЛЕМУ УЯВНИХ СУЩИХ.....	7
2.1 ПОСИБЛІЗМ.	7
2.2 МАЙНОНГІАНСТВО Й НЕО-МАЙНОНГІАНСТВО.....	7
2.3 АБСТРАКЦІОНІЗМ (НЕОРТОДОКСАЛЬНЕ НЕО-МАЙНОНГІАНСТВО)	9
2.4 АРТЕФАКТУАЛІЗМ (КРЕАЦІОНІЗМ).....	10
РОЗДІЛ III. ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РОЗГЛЯДАННЯ ПРОБЛЕМИ	
УЯВНИХ СУЩИХ.	12
3.1 «РОЗУМОВІ СУЩІ» ФРАНСІСКО СУАРЕСА..	12
3.2 ВІДМІННОСТІ МІЖ РЕАЛЬНИМИ Й УЯВНИМИ СУЩИМИ	14
3.3 ПРО «РЕАЛЬНІСТЬ» ІДЕЙ	15
РОЗДІЛ IV. УЯВНІ ОБ'ЄКТИ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА.....	16
ВИСНОВКИ.	22
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	24

ВСТУП.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні є надзвичайно поширеним феномен фентезі-літератури й -кінематографу. Сучасне фентезі, таке, яким ми його знаємо сьогодні, сформувалося в ХХ столітті [5], та витoki його полягають у людській уяві і здатності створювати уявні суцці, яка супроводжувала людину завжди. Таке явище не могло не зацікавити філософів; метафізики усіх часів, починаючи з античності, цікавилися людською уявою і її продуктами.

Дана робота являє собою спробу розглянути продукти людської уяви та розглянути як феномен у контексті схоластичної і сучасної метафізики, а також спробу філософського осмислення позиції Дж. Р. Р. Толкіна щодо цього феномену.

Для метафізичного описання даного феномену буде використана концепція «уявних суццих». Ми розглянемо працю метафізика XVI-XVII ст. Франсіско Суареса, висвітливши його концепцію розумових суццих, і концепції погляду на уявні суцці, що виникли в 20 столітті, зокрема, приділимо увагу праці філософині Емі Томасон, яка займалася цією проблематикою. Далі ми розглянемо есей «Про чарівні історії» Дж. Р. Р. Толкіна, найвпливовішого і найзначнішого, на нашу думку, фентезі автора, присвячений, власне, феномену фентезі. Автор викладає своє власне розуміння «чарівних історій», яке Ми спробуємо чітко визначити його позицію щодо даного феномену і проаналізувати її.

Предметом дослідження уявні суцці як метафізичне явище.

Об'єктом дослідження є: уявні суцці в другій схоластиці (за Франсіско Суаресом) і сучасній метафізиці.

Метою роботи є прояснення поняття уявних суццих як метафізичного феномену.

Успішна реалізація означеної мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- Сформулювати визначення поняття «уявного сущого».
- Дослідити метафізичний вимір розглядання проблеми уявних сущих.
- Дослідити онтологічний вимір розглядання проблеми уявних сущих.
- Проаналізувати розуміння Дж. Р. Р. Толкіном уявних об'єктів

Методи дослідження: застосовано загальнонаукові методи аналізу, порівняльного аналізу, герменевтичний метод, метод інтерпретації й методика історико-філософського дослідження.

Джерельну базу дослідження складають: «Метафізична диспуація 54» Франсіско Суареса, стаття «Уявні сущі» Е. Л. Томасон, есе «Про чарівні історії» Дж. Р. Р. Толкіна, а також дослідження Г. В. Вдовіної («Сущее и реальность в метафизике Франсиско Суареса»), Деніела Новотного (Suárez on Beings of Reason).

Структура курсової роботи: робота складається зі вступу, чотирьох розділів, двох підрозділів першого розділу, чотирьох підрозділів другого розділу, трьох підрозділів третього розділу, одного підрозділу четвертого розділу, висновків та переліку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. УЯВНЕ СУЩЕ.

1. 1. Визначення поняття «уявне суще».

«Філософія художньої літератури» задається питанням, чи являються реальними уявні персонажі, які діють у художніх творах, і чи існують вони взагалі. Так постала проблема уявних сущих (fictional entities), яка має два виміри: метафізичний і онтологічний. Питання, що це за річ – уявне суще, належить до метафізичного виміру, а питання про те, чи є взагалі такі сущі, стосується онтологічного виміру.

Фред Крун та Альберто Вольтоліні пропонують таке визначення уявних суцх: «Вигадані персонажі належать до класу суцх, знаних, як уявні суцці, або уявні об'єкти, або фікції (*ficta*), класу, який включає не тільки вигадані одушевлені об'єкти (вигаданих осіб, тварин, монстрів тощо), але також не одушевлені вигадані об'єкти, такі як вигадані місця (місто-собор Ентоні Троллопа – Барчестер і дом ельфів Толкіна –Рівенделл). Однак, сюди не входять суцці, розташовані в реальному світі, хоча ці реальні суцці й можуть відігравати важливу роль у художніх творах. Таким чином, ані Лондон, ані Наполеон не є уявними суццями, хоча перший є досить важливим фоном для того, що відбувається в історіях про Голмса, тоді як другий відіграє важливу роль у подіях, описаних у «Війні та мирі» [9].

Отже, можемо підсумувати: філософія задається питанням, чи є реальними персонажі художніх творів і чи існують вони. Онтологічний вимір розглядання цієї проблеми полягає в розгляданні питання, чи існують такі суцці взагалі, а метафізичний – які ці суцці, чим вони являються. Уявними суццями називають вигадані одушевлені й не одушевлені об'єкти.

1. 2. Факт неіснування уявних суцх і варіанти його прочитання.

Якщо ми визнаємо, що уявні суцці є (*they are*), то все одно вони не мають того типу буття, що й фізичні об'єкти. Отже, уявні суцці не *існують* – це факт їхнього *неіснування* (*the nonexistence datum*). Ті, хто не вірять у те, що уявні суцці є («фентезі-антиреалісти» [9]) надають факту неіснування цих суцх онтологічне прочитання, а «фентезі-реалісти» (*fictional realists* [9]) надають йому метафізичне прочитання, тобто приписують уявним суццям властивість не існуючого (*he property of not existing*).

Заперечення того, що уявні суцності є (що являється онтологічним виміром розглядання проблеми уявних суцх) представляє «*теорія вдавання*» [10, p.11]. Відповідно до цієї теорії, автор, коли пише художній твір, не стверджує, що те, що він пише – це об'єктивна істина й існує насправді, а просто *вдає*, що мова йде про реальних людей та місця. Таким

чином, все написане автором про його персонажа трактується як навмисне вдавання. Отримуємо «читачів, які «граються» у вдавання, «дозволене» твором художньої літератури, вдаючи, що написане у творі є правдою. Таке твердження, як «”Голмс розгадав свою першу таємницю у свої студентські роки” - це “дозволені” ходи у грі вдавання, на які має право художній твір» [10, р.11].

«Фентезі-реалісти» вважають вигадані сутності істотами, які певним чином наділені властивостями відповідних літературних персонажів. Тоді твердження «Голмс розгадав свою першу таємницю у свої студентські роки» - це, як зазначає Томасон, «правда, тому що існує вигадана сутність, Голмс, який у певному сенсі має цю властивість» [10, р.12].

Як кажуть Крун і Вольтоліні у своїй статті [9], метафізичне («реалістичне») прочитання включає теорії 1) посибілізму, 2) майнонгіанства (й нео-майнонгіанства, яке ще поділяється на ортодоксальне й неортодоксальне), і 3) креаціонізму. Томасон, у свою чергу, виділяє серед «реалістичних» поглядів на уявні суцї 1) посибілістський, 2) майнонгіанський та нео-майнонгіанський і 3) абстрактний погляди (відповідно до поділу, уявні суцї вважаються: можливими реальними істотами, майнонгіанськими об’єктами й абстрактними сутностями). Артефактуалізм (відповідає креаціонізму) вона виділяє окремо, але його також можна віднести до «реалістичних теорій».

Можемо зробити висновки: уявні суцї не мають такого ж самого буття, що й реальні суцї, тому ми можемо стверджувати факт неіснування уявних суцях. «Реалістичний» погляд на факт неіснування цих суцях надає йому метафізичне прочитання, тобто стверджує, що уявні суцї мають властивість не існуючого. Теорія вдавання репрезентує заперечний погляд на буття уявних суцях; ця теорія передбачає, що автор, створюючи літературний твір, просто вдає (і пропонує так само вдавати своїм читачам), що мова йде про реальні події й персонажів. Реалістичне прочитання факту неіснування уявних суцях репрезентують теорії: посибілізму, майнонгіанства й нео-

майнонганства, абстракціонізму (або неортодоксального нео-майнонганства) і атефактуалізму (або креаціонізму).

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЇ МЕТАФІЗИЧНОГО («РЕАЛІСТИЧНОГО») ПОГЛЯДУ НА ПРОБЛЕМУ УЯВНИХ СУЩИХ

2. 1. Посибілізм.

Посибілізм стверджує, що уявні суцї існують не так, як фізичні предмети, але у якийсь відмінний від них спосіб: Шерлок Голмс не існує в реальному світі, але існує в деяких інших можливих світах. Хоча ця теорія зіштовхується з проблемою онтологічної невизначеності: реальний прототип Голмса має відповідати книжковому Голмсу абсолютно; не вірно казати, що Шерлоків Голмсів безліч, як безліч світів. Тому, Голмс так чи так тільки один. Існує точка зору, що такі «Голмси» прив'язані до світу, в якому про них розповіли історію, тож кандидатів на Голмса слід шукати в цьому світі. Інакше кажучи, посибілізм вважає, що описані в художніх творах персонажі – це можливі люди, які існують цілком реально.

Згідно посибілізму, уявні суцї подібні до реальних, тільки за виключенням того, що вони є у якихось неактуальних світах. Вони детерміновані у тих світах, у яких вони наявні, навіть якщо самі розповіді не містять усіх описових деталей: «у світах, де розповіді про Голмса правдиві, Голмс лівша, правша або володіє обома руками, хоча самі історії не говорять нам, що саме з цього вірне (бо все, що ми знаємо про Голмса – це те, що він має руки, а отже, щось із перерахованого вище вірне)» [9].

Отже, теорія посибілізму стверджує, що описані в літературних творах персонажі (які являються уявними суцями) теоретично можуть бути реальними людьми і вважає, що уявні суцї є у якихось неактуальних світах.

2. 2. Майнонганство й нео-майнонганство.

Згідно майнонганській теорії, окрім тих суцях, що існують у просторі й часі та ідеальних і абстрактних сутностей, які існують поза простором і

часом, є сущі, які *не існують* ані в просторі й часі, ані поза простором і часом. Це парадигматичні майнонганські об'єкти, у яких відсутній будь-який вид буття. Об'єкти, не залежно від того, чи вони існують, дійсно наділені тими властивостями, якими вони характеризуються: «Візьмемо, наприклад, золоту гору або круглий квадрат. Золота гора не існує, але ми можемо сказати, що вона і гора, і золота в один і той самий час, оскільки це властивості, за допомогою яких характеризується об'єкт; так само і круглий квадрат одночасно і круглий, і квадратний, навіть якщо такий об'єкт не може існувати» [9]. На думку Майнонга, уявні об'єкти є сутностями, що складаються з більш простих сутностей.

Задля кращого розуміння майнонганських об'єктів Томасон наводить чудовий приклад: якщо ми знаємо, що круглий квадрат – круглий, то повинний бути якийсь об'єкт, про який ми знаємо, що він круглий. Деякі об'єкти пізнання можуть не існувати – як, наприклад, згаданий круглий квадрат. Твердженню «Голмс розгадав свою першу таємницю у свої студентські роки» притаманна внутрішня істинність, бо тут мова йде про неіснуючий майнонганський об'єкт (вигадану сутність - Голмса), наділений такими властивостями, як «розгадувати таємницю» та «бути студентом», як і персонаж у відповідному творі. Ми можемо знайти об'єкт у реальному житті, наділений однією з цих властивостей або навіть обома одночасно, хоча сам майнонганський об'єкт, у певному сенсі наділений ними, не існує.

Та за такого підходу ми стикаємося з труднощами: «оповідання приписують Голмсу не тільки такі властивості, як «бути людиною» та «розгадувати таємницю», але й такі властивості, як «існувати», що суперечить очевидній істині, що Голмса не існує» [10, р.13]. Ця суперечність призвела до критики Расселом Майнонга.

Нео-майнонганці (Теренс Парсонс, Едвард Залта, Ернст Маллі), намагаючись уникнути цієї суперечності, розрізняють два типи властивостей: 1) ядерні (nuclear properties): наприклад, «бути людиною» чи «бути детективом»; та 2) позаядерні (extra-nuclear properties): «існувати», «бути

можливим». Тільки ядерні властивості, що ними наділений персонаж за сюжетом художнього твору, являються можливими. Отже, ми не маємо підстав, щоби стверджувати факт існування Шерлока Голмса.

Можемо зробити висновки: майнонганська теорія висуває концепцію парадигматичного майнонганського об'єкту – суцього, яке не існує ані в просторі й часі, ані поза простором і часом, і не має жодного виду буття. Не залежно від того, чи існують об'єкти, вони наділені характеристиками, які їм приписують. Це положення призводить до певних суперечностей (бо в описанні таких суцих їм може бути приписана така характеристика, як «бути існуючим»), і, задля уникнення цих суперечностей, нео-майнонганська течія розрізняє два типи властивостей: ядерні й позаядерні. Така властивість, як «бути існуючим» чи «бути можливим» відноситься до позаядерного типу і не вважається дійсно можливою для описуваного суцього.

2. 3. Абстракціонізм (неортодоксальне нео-майнонганство).

Абстракціоністи (або, за Круном і Вольтоліні – неортодоксальні нео-майнонганці) вважають, що майнонганські об'єкти мають позапросторово-часове існування і являються абстрактними об'єктами. Вони розглядають майнонганські об'єкти як щось на кшталт родових об'єктів або моделей, відповідно до моделі платонівських атрибутів.

Таким чином, відповідно до цієї теорії, уявні суцї – це абстрактні об'єкти, які репрезентують відповідний тип існуючих реальних об'єктів. Автор посилається не на якусь конкретну особу, коли описує свого персонажа, а на деякий тип людей, шляхом описання певного набору характеристик. Тоді Шерлок Голмс – це не людина, а *особистість-вид* (person-kind [10, p.14]), що представляє певний тип людей. Тоді твердження «Голмс розгадав свою першу таємницю у свої студентські роки» є істинним, бо воно виражає властивості, відповідні даному типу людей. Отже, для даного типу людей ці властивості є істинними, а тому ми можемо стверджувати істинність твердження.

Посибілістський, нео-майнонганський та абстрактний погляди не надають істотної ролі у створенні уявних суцх авторам. «В будь-якому з цих випадків робота авторів, що пишуть оповідання, абсолютно не має значення щодо того, є чи ні ці вигадані сутності: відповідні можливості, неіснуючі об'єкти та абстрактні типи були "десь" такою ж мірою до актів авторства [як і після цих актів], і тому ми не можемо сприймати серйозно ідею про те, що автори створюють вигаданих персонажів відповідно до будь-якого з цих поглядів» [10, р.14]. Тоді твердження «Гамлет був створений Шекспіром» означає, що Шекспір просто обрав Гамлета з-поміж усіх об'єктів, що вже були, і, описавши цей об'єкт у своїм творі, зробив його вигаданою сутністю.

Слід підбити підсумки: відповідно до теорії абстракціонізму (або неортодоксального нео-майнонганства) майнонганські об'єкти – це абстрактні суцці, що мають позапросторово-часове існування й подібні до платонівських атрибутів. Однак, усі три перелічені теорії – посибілістська, нео-майнонганська та абстрактна не надають важливої ролі авторам, тобто не стверджують, що саме людина – автор твору являється автором уявних суцх.

2. 4. Артефактуалізм (креаціонізм).

Креаціонізм, або артефактуалізм, закріплює за авторами вирішальну роль у питанні уявних суцх, тобто стверджує, що саме автори створюють уявні суцці, й тому ці суцці можна назвати певним видом артефактів. Томасон вважає, що «вигадані персонажі - це абстрактні артефакти, створені в ході письмової діяльності авторів або розповідання історії» [10, р.15], залежні від постійного існування своїх носіїв – записаних або усних історій. «З одного боку, уявні суцці – це творіння, артефакти, в тому ж сенсі, що й існуючі предмети – наприклад, столи й будівлі. З іншого боку, це абстрактні творіння, такі як шлюби, університети та теоретичні сутності, обумовлені

фізичними теоріями, і вони пов'язані з повсякденним світом своєю залежністю від читачів, авторів та копій текстів» [12, р.2].

Вигаданого персонажа створює автор, який створює про нього текст. Отже, уявні сутності мають залежність від своїх творців. І все-таки, вважається, що вони існують і надалі, завдяки текстові та його копіям. Шерлок Голмс продовжує існувати як абстрактний артефакт, оскільки його існування підтримується копіями текстів Конан Дойля.

Згідно креаціонізму, уявні суцї являються абстрактними суцями, але, на відміну від платонівських абстрактних суцях, уявні мають початок у часі та являються залежними суцями: їх існування жорстко залежить від їхніх авторів (якщо уявне суцце O виникає в момент часу t , то автор, що створив O , існує в момент часу t' до t – моменту створення уявного суццого O) та літературних творів, у яких вони представлені (необхідно, якщо O продовжує існувати, то якийсь літературний твір W , що містить O , існує в час існування O). Постійна залежність обґрунтовує безперервне існування, або постійність, суццого O . Таким чином, можемо говорити про уявне суцце O як про таке, що має певний вік («Гамлету зараз більше 400 років»).

Деякі креаціоністи стверджують, що уявний об'єкт виникає не тоді, коли автор уперше його уявляє, а після того, як процес розповідання добіг кінця, дехто додає, що необхідною є ще рефлексивна позиція по відношенню до самого процесу уявлення [9].

Однак, креаціонізм заснований на «очевидному» характері думки про те, що автори створюють уявні суцї, створюючи твори, в яких ті уявні суцї з'являються. Тобто характер цієї гіпотези інтуїтивний, і через це вона зазнає певної критики [9].

Можемо зробити висновки: теорія артефактуалізму (або креаціонізму) приписує авторам вирішальну роль у створенні уявних суцях: вона стверджує, що уявні суцї виникають внаслідок створення художньої літератури – написання твору або розповідання усної історії. Такі суцї являються створеними абстрактними суцями – абстрактними артефактами, й

мають жорстку залежність від своїх авторів і літературних творів, у яких вони були описані, але така залежність забезпечує їм безперервне існування.

РОЗДІЛ 3. ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РОЗГЛЯДАННЯ ПРОБЛЕМИ УЯВНИХ СУЩИХ.

3. 1. «Розумові сущі» Франсіско Суареса.

Суарес присвятив уявним суцям 54 метафізичну диспутацію [14, с. 57]. *Entia rationis* вважаються такими суцями, існування яких залежить від нашого розуму. «Середньовічні схоласти регулярно протиставляли реальні суцці (*entia realia, entia naturae*), які насправді або можливо існують незалежно від нашого розуму, розумовим суцям (*entia rationis*), для яких це неможливо», - пише Деніел Новотний [8]. Розумові суцці «сами по себе не имеют реального и позитивного бытия, но могут существовать только в мысли. Именно эти объекты называются в собственном смысле *ens rationis*» [6, с. 195].

За Суаресом [8], існує два погляди на існування розумових суццх: *елімінативізм*, згідно з яким їх нема, і *ультрареалізм*, відповідно до якого розумові суцці існують у тому ж значенні, що й реальні. Обидва погляди відкидаються як помилкові, бо, на думку Суареса, розумові суцці існують, але не так, як реальні: *розумове суцце має об'єктивне буття лише в інтелекті*. «Істоти розуму за визначенням є суццями, які існують як об'єкти нашої думки. Отже, їхня «суть» включає... «існування-в-думці» [8].

Розумові суцці не мають справжнього буття, але мають об'єктивне буття в інтелекті. Проте, вони мають його не завжди, а лише протягом певного часового проміжку ($t_1 - t_2$). Отже, існує певна дієва (*efficient*) причина для існування таких суццх, і Суарес вважає такою причиною людський інтелект [8]. Із цього можна зробити висновок, що людина створює розумові суцці, тобто являється їхнім автором.

«Перша теза Суареса полягає в тому, що нам потрібні такі види актів інтелекту, які б задумували щось, що не має буття у способі буття» [8]. Людина генерує *ens rationis* через певні інтелектуальні акти, використовуючи не тільки уяву, бо її для цього не достатньо: розумові суцї це «продукт» спільної дії уяви та інтелекту. «Інтелект надає можливості уяві робити речі, які зазвичай перевищують його можливості» [8].

За Аристотелем, розумові суцї поділяються на три роди: заперечення, нестачі й відношення. Наш розум створює ці суцї через такі причини:

1) по-перше, розум прагне пізнати нестачі й заперечення, «которые сами по себе суть ничто» [7, с. 197], але він на це не здатний, бо предметом його пізнання може бути тільки суцце. Інакше кажучи, наш розум не може сприймати ніщо, бо йому потрібно завжди сприймати щось; він не в змозі пізнати не-суцце, тому мислить такі об'єкти як суцї, тільки додаючи заперечення. Такий тип утворених розумових суцих є необхідним і корисним.

2) По-друге, в деяких випадках розум не може пізнати певну річ безпосередньо, і тоді, задля пізнання цієї речі, він зіставляє її з іншими речами, утворюючи, таким чином, розумові суцї-відношення, що також є необхідним і корисним.

3) По-третє, розум наділений власною творчою активністю, що дозволяє йому конструювати уявні предмети із предметів реальних (та їхніх частин). Він здатний об'єднати те, що не можливо об'єднати в реальності, наприклад, квадрат і коло (утворивши «квадратне коло»). «Виникнення таких істот розуму не є необхідним, це впливає з певної «плідності» (*foecunditas*) нашого інтелекту» [8].

Існує два види неіснуючих предметів: ті, яких дійсно нема, але які є можливими (золота гора), і ті, які взагалі неможливі, а тому називаються забороненими (кентаври, химери) – оскільки складаються з декількох існуючих суцих, поєднання яких викликає протиріччя, невизначеність [7, с.

198]). Обидва види можуть бути об'єктами мислення, але не наукового знання. Вони є не суцим, але відсутністю суцього.

Підсумовуючи, можемо сказати: *entia rationum*, суцці розуму, залежні від нашого розуму і не мають реального буття поза нашим розумом. На думку Суареса, вони існують, але тільки в нашому розумі. Причиною виникнення таких суцчих являється сам людський розум через те, що: 1) прагне пізнати нестачі й заперечення, які суцть ніщо, але, оскільки ніщо він пізнавати не може, він мислить такі об'єкти як суцці, тільки додаючи заперечення; 2) не може пізнати певну річ безпосередньо і зіставляє її з іншими речами, утворюючи, таким чином, розумові суцці-відношення; 3) наділений власною творчою активністю, що дозволяє йому конструювати уявні предмети і об'єднувати те, що не можливо об'єднати в реальності. *Останній тип розумових суцчих не являється необхідним, але впливає з творчої активності нашого розуму.*

Розумові суцці, як і уявні суцці – це залежні, створені людьми суцці, які ми можемо назвати «абстрактними творіннями» відповідно до теорії артефактуалізму. Ми вважаємо, що уявні суцці й розумові суцці це один і той самий клас об'єктів – абстрактні артефакти, а тому в даній роботі ми можемо використовувати поняття «розумових суцчих» і «уявних суцчих» як синонімічні.

3. 2. Відмінності між реальними й уявними суццями.

В чому різниця між реальним суццим і уявним? Реальне суцце має об'єктивне буття, а бути об'єктом мислення для такого суцього – це зовнішня характеристика. Інакше кажучи, реальне суцце повністю відповідає буттю, так би мовити, будучи в розумі й будучи об'єктом нашого мислення, воно має свій аналог в реальності, якому відповідає абсолютно. Суцце розуму, у свою чергу, міститься тільки в нашому розумі й, будучи об'єктом мислення, не має свого реального аналога поза нашим розумом.

«Те, що існує, як в один голос повторюють Томаzzo де Віо (Кастан) (1469-1534) і Суарес (1548-1617), існує... «поза своїми причинами і поза ніщо»; «те, що реально існує поза своїми причинами, є реальним суцим») [1, с. 115]. Оскільки уявні, або розумові суцці не можуть існувати поза своїми причинами – на думку Суареса, поза людським розумом і на думку Томасон – поза своїми носіями і, на думку обох, вони існують у певний часовий проміжок, тобто є доволі обмеженими, розумові суцці – обмежені суцці, й це також відрізняє їх від реальних суццих.

Та, відповідно до скотистської доктрини *realitas*, відмінність «речі позитивної» від «речі фіктивної» полягає не стільки в тому, що перша розташована поза межами інтелекту, а скоріше в тому, що зміст і внутрішня послідовність першої дозволяє відрізнити її від фікції: «Відтак *res positive* «позитивна річ» не є насамперед індивідуальною та одиничною реальністю, розташованою *extra intellectum* (поза межами інтелекту, в природі речей), а радше тим, що постає перед розумом як певна *realitas*, себто як зміст думки, чий власний зміст і внутрішня послідовність є достатніми, щоб сутнісно (*essentiellement*) відрізнити її від *res ficta* «фіктивної речі» чи від химери...» [2, с. 32].

Отже, відмінності між реальним суццим і уявним суццим полягають у тому, що: 1) реальне суцце має об'єктивне буття, а уявне суцце – ні; 2) уявні суцці не можуть існувати поза своїми носіями (людським розумом – за Суаресом, і своїми носіями – письмовими або усними історіями – за Томасон), а реальні – можуть; 3) уявні суцці, таким чином, являються залежними від своїх причин суццими, на відміну від реальних суццих; 4) реальне суцце має власний зміст і внутрішню послідовність такі, що це дозволяє відрізнити її від фікції.

3. 3. Про «реальність» ідей.

«У своєму першому схоластичному розумінні термін *realitas* відсилав... до *res* [річ, предмет, щось існуюче наявне, справа, стан справ, дія

– лат.], беручи цей останній термін у максимально широкому розумінні» [2, с. 30]. Реальність позначає те, «що існує насправді чи дійсно, незалежно від пізнання, яким його може вловити суб'єкт свідомості».

Ідеї належні до абстрактного виміру, як і уявні суші за теорією артефактуалізму. Щодо застосування термінів «реальний» та «реальність» по відношенню до ідей, у Барклі ми можемо побачити «класичні звороти на зразок *reality of ideas, reality of notions* «реальність ідей, реальність уявлень» [2, с. 35], які наголошують саме на значущості ідей або їх істинності. У Лока «реальність» і «реальне» стосується характеристики якостей «речей» (*things*) або «тіл» (*bodies*), характеристики сутностей речей і характеристики «ідей», що відбивають і позначають ці якості речей у людському розумі, а також характеристики знання, що складається з цих ідей». Лок дає різні відповіді на запитання, яку саме ідею можна назвати «реальною», але сьогодні найбільш визнається теза, що наше знання «є реальним лише настільки, наскільки існує відповідність між нашими ідеями та реальністю речей» [2, с. 36]. Таким чином, приходимо до висновку, що, відповідно до погляду Лока, об'єктивну реальність певного поняття утворює зв'язок цього поняття з предметом, даним у можливому досвіді. Г'юм розрізняє терміни «реальний» і «реальність» «віддаючи (як і його попередники) данину певним традиціям розуміння латинського *res*», але відмічає відмінність «реальності речей» та «реальності в розумі».

Підсумовуючи сказане, ми можемо зробити такий висновок: застосування терміну «реальний» та «реальність» по відношенню до ідей виражає істинність та значущість ідей, зв'язок цієї ідеї з предметом, що даний нам у досвіді, а не про певну самотність, наявність буття в цих ідей.

4. УЯВНІ ОБ'ЄКТИ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА.

У своїм есеї «Про чарівні історії» Толкін ставить запитання: «Що таке чарівні історії? Звідки вони походять? Який із них зиск?» [6, с. 310] – і

намагається дати на них відповіді. На його думку, одна з головних ознак чарівної історії – це наявність у ній магії, сенс якої полягає в задоволенні «споконвічних людських бажань»: 1) прагнення дослідити глибини простору та часу й 2) бажання налагодити спілкування з іншими живими істотами.

Крім того, у чарівній історії обов'язково йдеться про Чарокрай (який Толкін ще називає «королівством чарівних історій», «країною чарівниць» і, власне, самою Магією), що представляється певним виміром, «населенням» якого являються витвори людської фантазії (далі ми будемо називати їх фентезійними або уявними об'єктами).

Про те, що він має на увазі абстрактний образ, загальний для всіх уявних суцільних вимір існування, свідчить його концепція Вторинного світу, яку він застосовує задля опису суті цього виміру.

За Толкіном, утворювати фентезійні об'єкти людина здатна завдяки актам незалежного вимислювання, успадкування та розходження, проте він стверджує, що саме вимислювання – це «найбільш важливий і фундаментальний, а отже... найбільш таємничий» [6, с. 326] процес. Здатність «вимислювати» ми можемо охарактеризувати як здатність «втілювати завдяки силі волі видива «образу» [6, с. 327]

Тобто, інакше кажучи, фантазії, певні образи, породжені уявою, які ми можемо назвати тут «невтіленими видивами «образу», у певному абстрактному вимірі «втілюються», набувають якогось іншого виду буття завдяки деяким діям (вимислюванню) людини, що являється їхнім автором.

Вторинний світ являється вторинним по відношенню до світу Первинного – світу, в якому ми живемо, який сприймаємо і називаємо реальним. Цей Первинний світ являється виміром існування реальних суцільних, простором, де вони є, так би мовити, втіленими. Первинний світ також має свого Творця – його автором і, відповідного, автором усіх його мешканців, тобто реальних суцільних, як вважає письменник, є Бог. Людина є автором Чарокраю, але, оскільки вона сама являється створінням первинного Творця,

то називається вторинним творцем, а створений їй уявою світ – Вторинним світом.

Створіння, самі наділені здатністю створювати – у цьому баченні розкривається толкінівське розуміння призначення творчості, яку він називає *субтворчістю*, сенс існування фантазій, уявних об'єктів, мети Вторинного світу. Чарокрай, вимір фентезійних об'єктів, вимислених автором-людиною, є «вторинним» світом, як ми вже зазначили вище, по відношенню до Первинного – реального світу, бо він, як і сама людина, бере початок із цього світу. Уява бере за основу реальні суцї, які вже існують у реальному світі, і творить з наявних форм якусь *нову форму*.

«Розум, який вимислив слова легкий, важкий, сірий, жовтий, нерухомий, прудкий, придумав іще й магію, яка би перетворила важкі речі на легкі та здатні до польоту, обернула б сірий свинець на жовте золото, а нерухомий камінь – на прудку воду... Якщо ми можемо вирізнути зелене у траві, блакитне – в небі та червоне – у крові, значить ми маємо чародійську силу – в одній площині; й тоді прокидається *бажання володіти тією силою в зовнішньому щодо наших умів світі*. Це, втім, не означає, що ми добре вправлятимемося із тією силою у будь-якій площині. Можна накласти на обличчя людини мертвотно-зелену барву й викликати жах; можна змусити засяяти рідкісний і страхітливий блакитний місяць; можна зробити так, що ліси вкриє срібне листя, а баранів – золоте руно, і можна вкласти палючий вогонь у черево холодного черва. Проте в одному так званому «мисленнєвому образі» *твориться нова форма*, починається Чарокрай, Людина стає *субтворцем*» [6, с. 327].

Таким чином, процес *витворення нової форми* ми можемо назвати *субтворчістю*, при чому її передумовою являється оте «*бажання володіти тією силою в зовнішньому щодо наших умів світі*».

Субтворче мистецтво, як істинна творчість або справжнє мистецтво, божественна здатність людини, має своє унікальне призначення: «Первісне бажання, що лежить в осерді Чарокраю: реалізувати уявлене чудо незалежно

від розуму, що його породив» [6, с. 320]. У той час, як уявні (або розумові) суті вважаються такими, що мають жорстку залежність і не мають об'єктивного буття поза межами людського розуму, уявні об'єкти Толкіна, на нашу думку, постають іншим класом об'єктів, бо, як він зазначає, головне прагнення субтворчого мистецтва – *здобути незалежність від свого автора, тобто, інакше кажучи, свободу*. Ця головна ознака і відрізняє їх від уявних сутих.

Чарівні історії повсякчас асоціюються з дітьми і чимось дитячим, та це, на думку Толкіна, помилка хибного сентименту. Те, що діти зазвичай являються найбільшими поціновувачами фентезі-літератури, відбувається не через якусь особливу притаманну їм наївність і не через брак досвіду, а через те, що діти, як читачі фентезі, здатні повірити в історію, здатні повірити у те, що написано автором являється правдою. Цей стан щирої зацікавленості й абсолютної довіри до автора не має, на думку Толкіна, нічого спільного зі «станом навмисного тимчасового усунення невіри», про який говорить нам теорія вдавання. Насправді ж автор історії становиться субтворцем і творить Вторинний Світ; «там, усередині, його розповідь «правдива»: вона узгоджується з законами того світу. Тож ви вірите в неї, перебуваючи, як уже сказано, всередині» [6, с. 340].

Первинний світ, вимір реальних сутих, працює за своїми правилами, всі явища і події реального світу підпорядковані своїм законам. Так, ми віримо або не віримо в якусь історію, коли вона, на нашу думку, відповідає або не відповідає тому, що ми знаємо про ці закони. Інакше кажучи, ми перевіряємо історію на *реальність*, і якщо вона проходить випробовування, ми схильні припустити, що таке дійсно могло відбутися у реальному світі – ми *віримо* і це. Толкін називає це явище *Первинною Вірою*.

Але як бути з історіями, які ніколи й не претендували не та, щоби бути реальними? Коли ми читаємо казки, ми заздалегідь знаємо, що то *казки*, тобто що ті історії не правдиві. Але ж ми не сприймаємо фентезійні оповідання як цілковиту і нахабну брехню, і не називаємо автора –

наприклад, самого ж Толкіна чи Ганса Крістіана Андерсена – брехуном, не вартим нашої довіри. Навпаки, читаючи такі історії, ми отримуємо від них задоволення, автори здобувають нашу прихильність і всесвітнє визнання. Коли ми поринаємо до Чарокраю, ми не вдаємо, що віримо авторові, як і не вдаємо своє задоволення від вправної історії; ми дійсно *віримо* тому, що нам розповідають – віримо, що гоббіт Фродо був хранителем персня, а Гендальф Сірій перетворився на Гендальфа Білого, бо так воно і було, хоча ми *знаємо*, що ці події *не реальні* й ніколи не відбувалися в реальному світі. Це явище Толкін називає *Вторинною Вірою* (а ще – «зачаклованим станом»). Однак, «умить виникнення невіри чари зникають; магія (чи радше мистецтво) зазнає поразки. Тоді ви знову потрапляєте в Первинний Світ, дивлячись на маленький недолугий Вторинний Світ іззовні» [6, с. 340].

Раніше ми згадували, що, згідно зі скотистською доктриною *realitas*, відповідний зміст і внутрішня послідовність є тим, що відрізняє реальне суще від фікції, химери. Толкінівські «втілені вижива образу» постають якоюсь третьою силою: дорога до його Чарокраю «то не дорога до Раю, ні... до Пекла» [6, с. 311], бо ці уявні об'єкти не являються ані звичайною фантазією, оманною, химерною, ані цілковито реальними сущими, існуючими у первинному світі. Таким чином, коли автор стає субтворцем, у «тимчасовому усуненні невіри» нема потреби: внутрішня щільність вигаданої реальності постає настільки правдоподібною, що її вже не можна відрізнити від реальності позитивної за настільки очевидними критеріями; уявний світ вправно працює за своїми внутрішніми законами, і читач довіряє митцеві – так проявляється *Вторинна Віра*.

Уява – це «психічне вміння вигадувати образи» [6, с. 349], яке включає в себе такі здатності, як сприйняття образу, розуміння всього, що він охоплює, і контроль. Вони можуть відрізнитися за своєю силою та яскравістю, проте Толкін відмічає, що це буде різнитися між ступенями Уяви, а не видова. Досягнення «внутрішньої щільності реальності», яке представляє собою дещо інше, відмінне від звичайної уяви, потребує іншого

терміну. Задля цього вводиться поняття «Фантазія» - дієвий зв'язок між Уявою та остаточним результатом Субтворення. Фантазія використовується і як відповідник Уяви, і як позначення чогось «нереального» - тобто *неподібного до Первинного Світу*. Як можемо бачити, Толкін сприймає «нереальність» не як відсутність буття, а як його інакшість. «Те, що образи творено за подобою речей, не належних до первинного світу (якщо таке взагалі можливо), - не вада, а перевага. Фантазія (в цьому сенсі) є, вважаю, не нижчою, а вищою формою Мистецтва, далєбі майже чистою його формою, а відтак (коли її вдається досягти) – формою найпереконливішою» [6, с. 349].

Кожен субтворець, який субтворить вторинну реальність, маючи за взірець реальність первинну, «прагне бути до певної міри справжнім творцем». І, якщо митець досягає «внутрішньої щільності реальності», викликаючи Вторинну Віру й змушуючи, тим самим, читача *повірити у реальність його світу*, «важко збагнути, як таке можливо, якщо твір не перетинається певним чином з реальністю. Відтак особливу рису – «радість» - успішної Фантазії можна тлумачити як раптовий проблиск реальності чи правди, що залягають насподі» [6, с. 349].

Повноправним Творцем, Автором реального світу є Бог, а людина може стати субтворцем, тобто підлеглим творцем, доповнюючи і розширюючи творення – в цьому і полягає мета вторинного, або Субтворчого Мистецтва.

Можемо зробити підсумки: відповідаючи на питання про суть і природу чарівних історій, Толкін доходить до висновку, що в чарівній історії йдеться про Чарокрай – певний абстрактний вимір, який являється простором їхнього існування уявних об'єктів. Якщо такий об'єкт становиться причетним до цього виміру, це означає, що мисленнєвий образ «втілюється» у Чарокраї через вимислювання. Такий феномен називається Мистецтвом, або радше Субтворчим Мистецтвом – ремеслом вторинного творця, тобто людини, і результатом вторинного творення. Цей зв'язок (який, на нашу думку, можна назвати процесом втілення), що поєднує Уяву та результат

Субтворення, Толкін називає Фантазією. Важливою складовою являється внутрішня щільність реальності створеного, оскільки вона є засновком виникнення Вторинної Віри, без якої не можливе справжнє субтворче мистецтво. Фантастичність уявних суцх, себто їхня неподібність до первинного світу, являється виключно перевагою, оскільки мета такого Мистецтва полягає в доповненні й розширенні первинного творення, і тому Фантазія являється найвищою і найпереконливішою формою Мистецтва.

ВИСНОВКИ

1. Сформовано визначення поняття «уявного суцого».

Проблема уявних суцх формулюється так: чи являються реальними уявні персонажі, які діють у художніх творах, і чи існують вони взагалі. Онтологічний вимір розглядання цієї проблеми полягає у постановці питання, чи існують такі суцці взагалі, а метафізичний – які ці суцці, чим вони являються. Уявними суццями називають вигадані одушевлені й не одушевлені об'єкти, при чому такі, які мають внутрішню щільність реальності. Вони не мають такого буття, як у реальних суцх – це називається фактом неіснування уявних суцх. «Реалістичний» погляд на цей факт надає йому метафізичне прочитання, тобто стверджує, що уявні суцці мають властивість не існуючого, «антиреалістичний» стверджують, що уявних суцх нема.

Теорія вдавання репрезентує заперечний погляд на буття уявних суцх; реалістичне прочитання факту неіснування уявних суцх репрезентують теорії: посибілізму, майнонгіанства й нео-майнонгіанства, абстракціонізму (або неортодоксального нео-майнонгіанства) і атефактуалізму (або креаціонізму).

2. Досліджено метафізичний вимір розглядання проблеми уявних сущих.

Суть теорії посибілізму полягає в положенні, що уявні сущі являються можливими людьми й існують в деяких неактуальних світах. Теорія Майнонга пропонує концепцію парадигматичного майнонгіанського об'єкту, що являється сущим, не існуючим ані в просторі й часі, ані поза простором і часом, не маючим жодного виду буття і наділеним всіма характеристиками, які йому приписують. Задля уникнення певних суперечностей, нео-майнонгіанство розрізняє ядерні (дійсно можливі для певного уявного сушого) й позаядерні властивості (не можливі для певного уявного сушого). Абстракціонізм (або неортодоксальне нео-майнонгіанства) висуває припущення, що уявні сущі – це абстрактні сущі, які мають позапросторово-часове існування й подібні до платонівських атрибутів. Теорія артефактуалізму (або креаціонізму) вважає роль авторів вирішальною по відношенню до уявних сущих, стверджуючи, що уявні сущі виникають внаслідок написання твору або розповідання усної історії. За таких умов, сущі являються створеними абстрактними артефактами, й мають жорстку залежність від своїх авторів і носіїв, що забезпечує їм безперервне існування.

3. Досліджено онтологічний вимір розглядання проблеми уявних сущих.

Уявні сущі (або *entia rationis*, сущі розуму) залежні від розуму людини й існують тільки в нашому розумі, який сам і являється причиною їхнього виникнення. Розум 1) прагне пізнати нестачі й заперечення, які суть ніщо, тому утворює уявні сущі, мислячи ці нестачі й заперечення як сущі; 2) не може пізнати певну річ безпосередньо і зіставляє її з іншими речами, утворюючи розумові сущі-відношення; 3) наділений власною творчою активністю і конструює уявні сущі, поєднуючи те, що не можливо поєднати в реальності. Уявне суще відрізняється від реального тим, що 1) не має об'єктивного буття; 2) не може існувати поза своїми носіями; 3) є залежним

від своїх причин; 4) не має такий власний зміст і внутрішню послідовність, як у реального суцього. Саме застосування термінів «реальний» та «реальність» по відношенню до абстрактних об'єктів (ідей) виражає їхню істинність та відповідність з предметом, що даний нам у досвіді.

4. Проаналізовано розуміння Дж. Р. Р. Толкіном уявних об'єктів.

Толкін вводить таке поняття, як «Чарокрай», який ми можемо інтерпретувати як абстрактний вимір, загальний для всіх уявних об'єктів, який являється простором їхнього існування. Процес утворення уявного об'єкту можна описати так: задуманий посередництвом Уяви образ «втілюється» у Чарокраї. Цей феномен називається Субтворчим Мистецтвом, а сам зв'язок, що поєднує Уяву та результат Субтворення, називається Фантазією. Внутрішня щільність реальності, притаманна майстерно витвореному уявному об'єкту, викликає Вторинну Віру, без якої не можливе Субтворче Мистецтво. Мета Субтворчого Мистецтва полягає в доповненні й розширенні первинного творення, і тому воно є найвищою формою Мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куртин Жан-Франсуа. Сутність [переклад Олексія Панича]. Європейський словник філософій. Том перший. Київ: «Дух і Літера», 2011 – С. 110-126.
2. Куртин Жан-Франсуа. *Omnitudo realitas*. Європейський словник філософій. Том другий [переклад Олексія Панича]. Київ: «Дух і Літера», 2011 – С. 26-29.
3. Куртин Жан-Франсуа. Реальність [переклад Олексія Панича]. Європейський словник філософій. Том другий. Київ: «Дух і Літера», 2011 – С. 30- 46.

4. Лабар'єр Жан-Луї. Phantasia [переклад Олексія Панича]. Європейський словник філософій. Том третій. Київ: «Дух і Літера», 2013 – С. 122-128.
5. Сапковский Анджей. Нет золота в Серых Горах [Електронний ресурс] // URL: http://loveread.me/read_book.php?id=1086&p=1
6. Толкін Дж. Р. Р. Сказання з Небезпечного Королівства [переклад Катерини Оніщук]. Додаток: Про чарівні історії. Львів: «Астролябія», 2018 – С. 309-381.
7. Франсиско Суарес (SJ). Метафізические рассуждения. Вдовина Г. В. Сущее и реальность в метафизике Франсиско Суареса. М.: 2007. – С. 87-217.
8. Novotný D. Suárez on Beings of Reason [Електронний ресурс] // URL: <http://www.conimbricenses.org/encyclopedia/suarez-on-beings-of-reason/>
9. Kroon Fred, Voltolini Alberto. Fictional Entities. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Winter 2018 Edition [Електронний ресурс] URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/fictional-entities>.
10. Thomasson Amie L. Fictional Entities. A Companion on Metaphysics. Blackwell Publishing Ltd, 2009 – С. 10-18.
11. Tolkien J. R. R. On Fairy Stories [Електронний ресурс] // URL: <https://coolcalvary.files.wordpress.com/2018/10/on-fairy-stories1.pdf>
12. Fontaine M., Rahman S. TOWARDS A SEMANTICS FOR THE ARTIFACTUAL THEORY OF FICTION AND BEYOND [Електронний ресурс] // URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01216164/document>
13. Findlay John N. Meinong's Theory of Objects and Values. Aldershot: Ashgate, 1995
14. Francisco Suárez. On beings on reason (De Entibus Rationis) Metaphysical Disputation LIV. Marquette University Press. 2004.

